

УДК 94:262.3:336.58(477-25)«18/19»

DOI: 10.26661/swfh-2018-51-022

Училищні з'їзди в Київській єпархії як засіб вирішення питань фінансування початкової духовної освіти

А.В. Кукуруза*Уманський державний педагогічний університет ім. Павла Тичини
tonya.kukuruza@ukr.net***Ключові слова:**

Київська єпархія, духовні училища, училищні округи, початкова духовна освіта, парафіяльне духовенство, єпархіальна церковна преса, депутати училищних з'їздів.

Стаття присвячена аналізу матеріалів про училищні з'їзди депутатів від православного духовенства Київської єпархії в 60-х роках XIX – на початку XX століття. Зазначається, що в Київській єпархії діяло п'ять початкових чоловічих духовних училищ, а тому її територія умовно була поділена на п'ять училищних округів, що мало забезпечувати планомірний розподіл учнівського контингенту між цими навчальними закладами. Такий порядок територіального прикріплення духовенства до найближчих духовних училищ набрав нового змісту після прийняття у 1867 років нового статуту духовних училищ і семінарій, яким розширювались можливості отримання освіти дітьми духовенства і саме духовенство залучалось до активної участі у функціонуванні училищ.

На основі аналізу публікацій про перші училищні з'їзди в єпархіальній церковній пресі та архівних матеріалів з'ясовано, що розуміння завдань училищних з'їздів духовенства у самих депутатів та церковної адміністрації було різним. Духовенство сприймало з'їзди як форму розширення прав духовенства і демократизацію управління середньою і нижчою ланками духовної освіти, а церковна влада у такий спосіб перекладала на плечі єпархіального духовенства проблеми утримання і забезпечення духовних училищ. У статті прослідковується еволюція характеру училищних з'їздів. У статті зазначається, що розширення участі духовенства в освіті своїх дітей було справою регламентованою і підконтрольною. Формами регламентації і контролю були: чітке визначення порядку обрання та вимог до депутатів з'їзду, затвердження єпархіальним керівництвом програм з'їздів, перевірка та затвердження протоколів та ухвал. Зобов'язавши єпархіальне духовенство знаходити кошти для фінансування духовних училищ, церковна адміністрація встановила контроль за їх витратою у формі звітності училищних з'їздах.

Зазначається, що протоколи училищних з'їздів духовенства є досить інформативним і маловивченим джерелом, яке потребує комплексного аналізу. Їх вивчення та введення у науковий обіг доповнить історію духовних училищ і історію освіти загалом.

Religious School Congresses in the Kyiv Diocese as Means of Solving the Primary Religious Education Financing Issues

A. Kukuruza*Pavlo Tychnya Uman State Pedagogical University***Key words:**

Kyiv diocese, religious schools, school districts, primary religious education, parish clergy, eparchial church press, deputies of school congresses.

The article deals with the analysis of materials concerning the collegiate congresses of the deputies from the Orthodox clergy of the Kyiv diocese in the 1960 s and at the beginning of the 20th century. It is noted that in the Kyiv diocese there were five primary religious schools for men, and therefore the territory was conditionally divided into five school districts. It was done to ensure a systematic distribution of students' contingent between these educational institutions. Such procedure of the clergy territorial attachment to the nearest religious schools gained new meaning after the adoption of a new statute for religious schools and seminaries in 1867. This document gave more possibilities for the clergy children to get education, and it was the clergy itself who was involved in active participation in the schools' functioning.

On the basis of the analysis of publications about the first school congresses in the eparchial church press and archival materials, it was found that school congresses deputies and church administration had different understanding of congress tasks. The clergy perceived the congress as a form of expanding their rights and democratizing the management of the middle and lower levels of religious education, and the church authorities tried to make the diocesan clergy responsible for the maintenance and provision of religious schools. The article follows the evolution in the character of school congresses.

The article states that the clergy participation in the education of their children was a regulated and controlled process. Among the main forms of regulation and control there were: a clear definition of the election procedure and requirements for congress deputies, approval of congress program by the diocesan leadership, verification and approval of protocols and decrees. After committing the eparchial clergy to find funds for the financing of religious schools, the church administration made them to present financial reports on school congresses to control money spending.

It is noted that the protocols of school congresses of the clergy are quite informative and little-studied source, which requires a comprehensive analysis. Their study and introduction into scientific works will complement the history of religious schools and the history of education in general.

В умовах реформування освітньої сфери вирішуються питання якісно нового нормативно-правового забезпечення системи освіти, її фінансування державними і спонсорськими коштами, розширення меж участі громадськості в освітніх справах. Важливим є питання роботи з батьками, так як від їх участі в освіті та вихованні дітей значною мірою залежить якість освіти. Ці питання не є новими, хоч у сьогоденні вони мають інші відтінки. Актуальними вони були і в XIX- на початку XX ст., а відтак, накопичений тоді досвід їх вирішення заслуговує на переосмислення з метою пошуку раціональних зерен чи застереження від помилок.

Однією з форм залучення громадськості до освітніх справ було проведення представницьких училищних з'їздів духовенства Київської єпархії, які мали вирішувати найважливіші питання функціонування нижчої ланки духовної освіти. Саме як форму розширення демократичних засад в освіті, колективних рішень і колективної відповідальності сприйняло духовенство запровадження представницьких з'їздів. Але вища державна і церковна влада переслідувала іншу мету, яка, як показують історичні джерела, і була досягнута.

Метою даної наукової розвідки є систематизація матеріалів про училищні з'їзди в Київській єпархії, що увиразнить виклики часу та практику використання їх державою для вирішення завжди актуального питання – фінансування освіти. Такими матеріалами були публікації в єпархійній церковній пресі та архівні справи про училищні з'їзди

депутатів від духовенства Київської єпархії.

В історіографії Православної Церкви на прикладі Київської єпархії зазначена проблема не була предметом спеціального дослідження. Про єпархіяльні училищні з'їзди лише побіжно згадується в публікаціях про систему духовної освіти, а між тим необхідність переосмислення та вивчення історичного досвіду актуалізує і це питання.

Для дітей духовенства в Київській єпархії діяло п'ять чоловічих духовних училищ – Києво-Софійське, Києво-Подільське, Уманське, Богуславське і Черкаське. Формально вони підпорядковувались Київській духовній семінарії. Територія єпархії була умовно поділена на п'ять училищних округів, кожен з яких територіально складався з найближчих повітів. І було введено в норму, що священно- і церковнослужительські діти з цих повітів мали вступати до духовного училища свого округу. Наприклад: Т.В. Кузнець, говорячи про Уманське духовне училище зазначає, що до нього приймалися сини духовенства трьох повітів – Уманського, Звенигородського та Липовецького. Духовним правлінням цих повітів Дикастерія довела наказом: «...дабы дети сих уездов впредь были постоянно отправляемые в сие училище для соблюдения соразмерности учеников в низших классах, подведомственных Семинарии» [1, с.69]. Далі дослідниця зазначає, що пізніше Уманський училищний округ включав усі благочинницькі округи Уманського повіту, 8 благочинній Липовецького, 5 та 8-е благочиння Звенигородського, 3-7 благочиння Таращанського повіту. Усього Уманський училищний округ об'єднував 22 благочиння, на

території яких налічувалося 320 церков і 330 причтів. Києво-Подільський училищний округ об'єднував 374 причти, Києво-Софійський – 200, Богуславський – 197, Черкаський – 194 причти [1, с.70].

Межі училищних округів Київської єпархії не були сталими і з різних причин змінювалися. Київська духовна консисторія з метою їх зрівняння іноді збільшувала чи зменшувала територію. Іноді межі змінювали на прохання окружного духовенства. Так, 1878 року духовенство 5-го благочиння Таращанського повіту звернулось до консисторії з проханням про виведення його з Уманського училищного округу і причислення до Києво-Софійського з огляду на більшу зручність сполучення з містом Києвом. З подібними проханнями звернулось до консисторії усе духовенство Таращанського повіту та духовенство 2, 3, 7 благочиній Липовецького повіту. З огляду на доцільність таких прохань Київська духовна консисторія їх задовольнила і Уманський училищний округ зменшився до 230 причтів (було 330), а Києво-Софійський, натомість, збільшився з 200 до 275 причтів. Тобто територіальна структура училищних округів не була статичною і змінювалася в залежності від обґрунтованих бажань духовенства училищних округів.

Але створення училищних округів диктувалося не лише потребою більш-менш пропорційного розподілу учнівського континенту між духовними училищами, так як більш важливішим було завдання закріплення за окружним духовенством обов'язку фінансування освіти своїх дітей. Духовенству єпархії надавалось право вирішувати питання матеріальної підтримки духовних училищ, серед яких було залучення місцевих коштів, пошук і заохочення добровільних пожертвувань тощо аж поки 10 вересня 1869 року Київським єпархіальним з'їздом духовенства було узаконено 1 % збір для потреб духовних училищ [2, с.166].

Протокол єпархіального з'їзду містив §11-й, яким встановлювалося загальне постійне пожертвування для духовних училищ шляхом відрахування з платні усіх священно-церковнослужителів Київської єпархії 1% щорічно (в загальному це було 4000 руб.) для утримання бідних учнів духовних училищ, на училищні бібліотеки та інші училищні потреби. Розподіл коштів по училищних округах мав здійснювати спеціальний комітет з членів училищних правлінь. Створена єпархіальним з'їздом комісія розробила правила збору 1% внеску і використання зібраних коштів.

Правила складалися з семи параграфів і передбачали таке: здавати 1% від заробітної платні мали усі штатні члени церковних причтів окрім

просфорень; зазначений збір вираховувався не тільки з парафіяльного духовенства, а й з тих ієреїв, які служили при університетах, гімназіях, цвинтарних церквах, так як їх діти теж мали право на навчання в духовних навчальних закладах; одновідсотковий збір відраховувало казначейство при видачі платні духовенству, а з тих, хто отримував платню від товариств та різних закладів, кошти збирали і передавали до консисторії місцеві благочинні; отримані консисторією кошти передавались семінарському правлінню, яке розподіляло їх по училищах в залежності від кількості казеннокоштных учнів; правління духовних училищ фіксували отримані гроші у спеціальних книгах і використовували їх на харчування й одяг казеннокоштных учнів, на оплату праці лікарю, на учнівську бібліотеку, а потім звітувались про це окружним з'їздам. Щодо кількості зібраних з духовенства єпархії коштів, то планова сума була зібрана не відразу. Так, 1870 року київське губернське казначейство збрало 1% збору 2340 руб. 273/4 коп., 1871 року – 2687 руб. 961/2 коп., 1872 року – 4671 руб. 333/4 коп., 1873 року – 4787 руб. 13 коп., 1874 року – 4667 руб. 43/4 копійки [2, с. 167].

Фінансова підтримка духовних училищ була одним із важелів підвищення активності духовенства у справах освітніх. Відраховуючи кошти зі своєї зарплатні; духовенство ставало зацікавленим у звітності про їх витрачання, а відтак, зібравшись на з'їзди по училищних округах, стало колективно вирішувати питання про найнеобхідніше вкладання грошей. В умовах загального підвищення активності суспільства, зумовлених реформами 1860-х років, стимулом для освітянської активності духовенства було і Положення про початкові народні училища від 14 червня 1864 року. Але демократичні перетворення в духовно-освітній сфері пов'язані з новим статутом духовних училищ і семінарій 1867 року, яким духовенству надано право виховувати своїх дітей і в світських навчальних закладах, а в духовні училища і семінарії відкрито доступ дітям з інших суспільних станів. Новий статут надавав духовенству право збирати з'їзди депутатів для вирішення питань забезпечення духовно-навчальних закладів, для виборів зі свого середовища депутатів до правлінь семінарій і духовних училищ, а також для обговорення інших питань єпархіального життя навчально-виховного і церковно-господарського характеру.

Новий статут духовних семінарій і училищ розширював демократичні засади функціонування нижчих та середніх духовних навчальних закладів,

які виводилися з під відання окружних академічних правлінь і духовно-учбового Управління і ставилися у безпосередній зв'язок з самим духовенством та місцевим єпархіальним керівництвом. До прийняття статуту духовні навчальні заклади були відірваними від єпархіального життя, а духовенство, не маючи зв'язку з ними, не завжди дружелюбно їх сприймало. «Теперь же епархиальные заведения стали ближе духовенству и поставлены в живое соприкосновение с его собственными интересами и с пользою для церкви и ея служителей. Новый устав дает духовенству новое право собирать свои епархиально-училищные съезды для обсуждения всех вопросов о благосостоянии учебных заведений, избирать из среды доверенных лиц в члены семинарских и училищных правлений и, чрез этих посредников, ближайшим образом заведывать как учебно-воспитательными, так и экономическими делами при заведениях» [3, с. 567]. Та розширення прав духовенства, передбачених новим статутом, вимагало від нього якісно нової діяльності в сфері духовної освіти.

На сторінках церковної преси стосовно з'їздів духовенства зазначалося, що «...съезды духовенства должны быть вполне полезными педагогическими и церковными учреждениями, должны давать в своей епархии духовной науке надлежащее покровительство и оживление, должны быть тем же для семинарских и училищных правлений, чем служат земские Собрания для губернских и уездных управ» [3, с.568]. Підкреслюючи значення з'їздів, преса вимагала і пильності від духовенства. «Эти съезды имеют самое важное значение для епархиальных училищ, и духовенству со всей внимательностью нужно наблюдать за выбором депутатов и представителей на съезд; выбор при этом должен падать не на случайных лиц, а на самых лучших, опытейших и достойнейших священников из епархии» [3, с. 568]. У свою чергу депутати з'їзду мали вдуматись в ідею з'їзду з тим, щоб і подальші вибори представників від духовенства до семінарського і училищних правлінь були цілком справедливі та ефективні.

Але в найтісніший зв'язок з духовенством новим статутом були поставлені нижчі духовні училища, що підпорядковувались безпосередній опіці училищного округу, який складало місцеве духовенство. Училища утримувались при фінансовій допомозі Св. Синоду, але за єпархіальні кошти, надходження яких мало забезпечувати місцеве духовенство. А відтак їх процвітання чи занепад залежали від старання духовенства. Місцевому кліру передане піклування утриман-

ням училищ шляхом збору на їх користь різних пожертвувань як із коштів власне єпархіальних, так і з інших джерел. З цією метою духовенство училищного округу один чи два рази на рік скликає з'їзд священнослужителів, які обиралися для цього по одному від десяти причтів. Тому духовенству потрібно було дуже уважно і вмотивовано обирати зі свого середовища представників на училищні з'їзди, так як тільки активні та енергійні люди могли відшукати шляхи забезпечення процвітання училищ. Особливо відповідальною була посада голови з'їзду, так як від його умілого керівництва залежало вирішення важливих питань. На училищних з'їздах обирали кандидатів на посади смотрителя духовного училища, а також – членів училищних правлінь на трирічний термін. Члени правлінь обирались з місцевого духовенства, зазвичай, що відзначалися старанністю в освітнянських справах та в опіці над сиротами.

Перший досвід проведення училищних з'їздів аналізувався на сторінках єпархіальної церковної преси. Так, уже 1868 р. в «Киевских епархиальных ведомостях» опубліковано матеріал «По поводу училищных съездов духовенства Киевской епархии» [4, с.3]. Анонімний автор, що може бути розцінено як загальна думка єпархіального видання, зазначав, що розширення меж участі громадськості у важливій суспільній справі є ознакою часу. «Такое участие самого общества в делах общественных, живое и деятельное, возможно только, если в общественные учреждения допускаются его представители, как лица, уполномоченные сказать правительству слово общества, высказать его нужды, потребности и свой взгляд на меры к их удовлетворению... У нас, в гражданском обществе, есть уже представительство по делам дворянства, городским, земским. Новый устав духовных училищ допускает православное духовенство к участию в своих училищных делах» [4, с. 28]. З'їзди духовенства, - йшлося далі, - цілком відповідають потребам часу і бажанням самого духовенства: «Здесь духовенство получает доступ к заведыванию делами, которые касаются ближайших, т. ск. домашних, и вместе общественных его интересов – воспитания будущего поколения. Права, сосредоточивавшиеся доселе в одних высших духовно-училищных инстанциях, ныне уделяются в нужной степени и всем членам духовного сословия, что снимает с них донинешнюю безгласность в воспитании своих детей, а вместе с тем холодность к нему и безучастность» [4, с. 29].

Як позитив відзначалося те, що з одного боку, училища і вихователі підпадають під контроль

найближчого свідка їх діяльності, самого суспільства, а з іншого, це суспільство закликає до сприяння вихователям у виконанні їх обов'язків. В кінцевому рахунку, за такої ситуації справа тільки виграє.

Ще одним позитивним моментом широкого залучення духовенства до освіти своїх дітей називалось таке: «Кроме того, съезды духовенства, хотя и по одним училищным делам, благотворно влияют и на самое духовенство: они группируют духовенство, до сего разрозненное местностью и личными интересами, сближают, знакомят его друг с другом, а вместе с тем их частные интересы соединяют в общий интерес, их частную деятельность возводят на степень деятельности общественной. Этим взаимным сближением и призывом к общему делу возвышаются и облагораживаются все члены духовенства» [4, с.30].

І як на ще один позитивний бік училищних з'їздів вказувалося, що зібрання духовенства здавна були притаманними церковному життю. У допетровський період виборні та представницькі засади були його нормою. Тому проведення з'їздів депутатів від духовенства розцінювалось як «обращение к древним началам церковнообщественной жизни, и без сомнения оно послужит к вящему благу православной церкви» [4, с. 30].

Окрім виділення таких позитивних моментів, училищні з'їзди характеризувались як «явление и совершенно новое не только в духовном, но и в гражданском обществе. Есть собрания дворянские, городские, земские; есть и общесловные представители по некоторым делам, но ни в одном из сословий не было и нет собраний по делам училищным; нет по ним и общесловных собраний» [4, с.30]. На різних урочистих училищних подіях та в літературі говорилося про необхідність участі громадськості і батьків, але традиційно усіма училищними справами відало училищне начальство. І нарешті вперше, саме серед православного духовенства, депутати від батьків утворюють виборний орган для обговорення найважливіших питань освіти своїх дітей.

Показником меж розуміння духовенством важливості своєї місії і своїх повноважень може слугувати перелік питань, які обговорювалися на перших училищних з'їздах в Київській єпархії. В цілому по п'яти училищних округах духовенство вирішувало такі питання: 1) Обрано смотрителя для Києво-Подільського училища і балотувались кандидати на посаду смотрителя Уманського училища, але ні один з них не набрав більшості голосів; 2) Обрані члени училищних Правлінь усіх п'яти училищ, а на черкаському з'їзді обрані і кан-

дидати на такі посади; 3) Визначена плата за навчання дітей батьків не духовного стану; 4) На києво-софійському, черкаському, уманському з'їздах звернута увага на бідність училищних бібліотек; ухвалою на перших двох з'їздах це питання вирішувалось так: щоб духовенство Києво-софійського округу пожертвувало книги або збирано від кожного причту по 50 коп., а уманське духовенство повинне було здійснити підписку книг або теж здати по 50 коп. від причтів округу; 5) З огляду на злиденне утримання хворюючих учнів Уманського духовного училища на уманському з'їзді визначена сума коштів для придбання ліків бідним учням та платню лікарю; 6) На черкаському училищному з'їзді запропоновано пожертвувати на училище по 1 руб. серебром від кожного причту округу; 7) На уманському з'їзді вирішені питання про дозвіл учням поселятися на квартирах за вибором батьків і під контролем членів училищного Правління, про доцільність репетиторів з випускників семінарії, про право членів училищного Правління відвідувати уроки, про дозвіл на викладання французької та німецької мов за додаткову плату батьків; 8) Визнано доцільними деякі адміністративні зміни, зокрема: на києво-подільському з'їзді вирішено про виключення з училища в травні місяці учнів з інших училищних округів, хоч на києво-софійському ухвалено протилежне рішення – заповнення вакансій бажаними з інших округів. На києво-подільському визнано необхідною наявність у претендентів на казенне утримання свідоцтв про їх бідність. На богуславському з'їзді обговорювалось, але ще не вирішилось питання про переведення духовного училища з м. Богуслава в інше місто.

Аналіз обговорюваних на перших училищних з'їздах питань свідчив, що духовенство єпархії ще не усвідомлювало тих завдань, вирішення яких передбачало вище церковне керівництво. Кожен з'їзд відбувся як одне-два засідання, а питання, що виносились на обговорення, попередньо опрацьовані і вивчені не були. А між тим, питання про утримання училищних приміщень, бідних учнів, придбання навчальних посібників, що очікувалось від окружного духовенства, могли вирішуватися тільки на основі відомостей про поточний їх стан, статистичних даних про кількість учнів в кожному окрузі тощо. Але перші протоколи з'їздів не показували, що в якомусь з округів потребували у смотрителя училища данні про стан навчального закладу, про кількість учнів, про фінансові можливості їх батьків, про сиріт, напівсиріт, про розміри квартирної плати, про наявність навчальних посібників, про стан бібліотек і т.д. Депутати з'їздів, зі свого боку, не надавали

відомостей про кількість причтів в училищному окрузі, про чисельність окружного духовенства, про перспективи наповнюваності училищ, а без таких даних з'їзди не могли вирішувати конкретних питань благоустрою училищ та поліпшення навчально-виховного процесу. На жодному з'їзді не було заслухано звіту про виконання кошторису за минулий рік і фінансові перспективи на наступний. На з'їздах, де йшлося про пожертвування по 50 коп. від причту (києво-подільський, уманський) та по 1 руб. (черкаський) не були підраховані ні річні суми пожертвуваних коштів, ні способи їх збору.

Після проведення перших училищних з'їздів духовенства Київської єпархії, на сторінках церковної преси почали публікувати пропозиції щодо питань для вирішення на наступних з'їздах. Зокрема, в 10-й книжці «Киевских епархиальных ведомостей» за 1868 рік пропонувалося одним з предметів обговорення на училищні з'їзди винести питання про влаштування в Києві училища для дівчат духовного стану. Висловлена пропозиція (до речі, теж анонімно – авт.) супроводжувалась такими аргументами: почин цій справі уже покладено відкритим 1860 року Київським жіночим училищем, яке здійснило уже два випуски. Але «из него выходит в год на уезд не более двух воспитанниц, окончивших курс учения, и постоянно обучается в нем не более 13 девиц из духовенства каждого уезда, тогда как число священно- и церковнослужительских дочерей, по возрасту способных обучаться, не меньше числа сыновей, находящихся в Киевской семинарии и 5-ти уездных училищах, а таковых числилось, в конце минувшего учебного года, 1524, – цифра весьма почтенная. Сравнив эту цифру с числом наличных воспитанниц Киевского училища (157), можно видеть, как не многим еще из детей женского пола посчастливилось черпать из источников просвещения...» [5, с. 393]. А між тим, здобувши освіту, доньки духовенства поповнювали б ряди учительок сільських шкіл, що було б великою користю для сільського населення.

Вирішення цієї важливої справи залежало від доброї волі духовенства єпархії, яке на училищних з'їздах мало обговорити зміст навчальної програми для жіночого духовного училища і потурбуватися про матеріальний бік її реалізації. Так як фінансувати училище мало духовенство єпархії, то пропонувалося оптимізувати і навчальний курс: він міг бути за зразком 2-х класного училища з дворічним терміном навчання в кожному класі. Було запропоновано і перелік навчальних дисциплін, і розклад уроків, і штат училища з поса-

довими окладами. Щодо джерел фінансування, то ними названі: а) плата за навчання по 10 руб. на рік, тобто з 50 учениць це було б 500 руб. щорічно і б) пожертвування духовенства та інших благочинників. Витрати на училище обмежувались сумою 750 руб., з яких: старшій наглядачці – 150 руб., наглядачці – 100 руб., двом учителям по 200, разом 400 руб., опалення будинку і оплата послуг училищного служителя – 100 рублів. Що стосувалося оплати проживання учениць, то пропонувалося винаймати для цього приміщення за кошти, які частково будуть відраховуватись з платні за навчання, а частково покриватиме витрати окружне духовенство. Навіть якщо не в кожному училищному окрузі віднайдуться можливості для відкриття двокласного жіночого училища, то уманський і черкаський училищні з'їзди в змозі позитивно вирішити це питання так як у містах Умані та Чигирині були приміщення для училищних корпусів (будинки колишніх духовних правлінь).

Як свідчать матеріали наступних училищних з'їздів духовенства Київської єпархії, питання, що виносились на обговорення завчасно повідомлялись і супроводжувались відповідною статистикою. Так, у 1870 році Правління Уманського духовного училища вимагало від бувшого голови училищного з'їзду священника Дзбановського надати матеріали з'їзду [6, арк.1], а матеріали з'їзду Києво-Софійського училищного округу за 1874 рік містять дуже багато пояснювальних записок з повітів, причти яких не прислали гроші на утримання училища, що свідчить про точний облік надходження коштів та їх витрачання [7, арк. 1-60].

У фонді Київської духовної консисторії ЦДІАК України зберігається 37 справ з матеріалами з'їздів духовенства п'яти училищних округів, які відбувались у 1867-1902 роках. Опрацювання цих матеріалів дає підстави стверджувати, що від задекларованої новим статутом семінарій та духовних училищ (1867р.) необхідності розширення демократичних засад участі духовенства в духовній освіті планомірно здійснено перехід до перекладення фінансових питань функціонування училищ на плечі самого духовенства. На з'їздах 1881 року [8], 1885 року [9], 1887 року [10], 1888 року [11], 1891 року [12] та ін. аналізувалось витрачання коштів на училищні потреби, затверджувались кошториси на наступний фінансовий рік, наводився перелік питань для обговорення на з'їзді та затверджувалась дата його проведення.

Щодо термінів проведення з'їздів духовенства, то вони, зазвичай, заздалегідь узгоджувались з

митрополитом. Наприклад, 25 серпня 1885 р. вікарій Київської єпархії Полікарп доповідав митрополиту Платону: «Для рассмотрения смет по содержанию духовных училищ местной епархии в будущем 1886 году, изыскание средств на покрытие не численных по ним расходов и обсуждений разного рода вопросов, касающихся внутреннего и внешнего благоустройства училищ, необходимо созвать на 15 октября очередные окружные училищные съезды духовенства в местах нахождения училищ – Киеве, Умани, Черкассах, Богуславе Каневского уезда» [13, арк. 5]. Тобто, єпархіальне керівництво визначало терміни з'їздів духовенства і місця їх проведення.

Але керованість з'їздами стосувалася і визначення порядку денного, і адміністративної складової їх проведення та складу. Відносно того ж з'їзду 1885 року вікарій пропонував митрополитові: «Для более успешного дела обсуждения на предстоящих съездах, к пользе окружных училищ, я нахожу со своей стороны неизлишними в соответствии с определением Св. Синода, (1 января – 18 марта 1868 г.) некоторые ограничительные меры при избрании по десяткам депутатов на эти съезды, и именно чтобы в депутаты избираемые были впредь те из священников, которые: 1) состоят в этом сане не менее 5 лет; 2) не подвергались штрафам, замечаниям, выговорам и т. п. и 3) из имеющих детей, кроме того, такие, кои воспитали или воспитывают их в духовных училищах (а не в светских учебных заведениях), и следовательно имеют прямое нравственное основание и побуждение относиться сочувственно ко всем заявлениям местных училищных начальств, касающихся благоустройством вверенных учебных заведений» [14, арк. 9].

І на початку XX ст. продовжувалась практика затвердження і завчасного оголошення програм проведення з'їздів духовенства училищних округів Київської єпархії. На з'їздах затверджувались кошториси прибутків і видатків на утримання училищ, і окрім обрання членів училищних правління на трирічний термін, вирішувались питання матеріальної підтримки духовних училищ [15]. Перелік питань, які вимагали грошових вкладів, був досить довгим. Аналізуючи журнали щорічних з'їздів депутатів Уманського училищного округу, Т.В. Кузнець зазначає, що «духовенство, взявши на себе більшу частину фінансування училища, глибоко вникало в усі сфери його функ-

ціонування» [1, с.74]. Серед найчастіше обговорюваних питань, окрім кошторисних звітів, були грошові надбавки до посадових окладів викладачів духовного училища, звільнення від платні найбільш учнів, виділення потребуючим матеріальної допомоги, перебудова, ремонт, утримання училищного приміщення, форма одягу для вихованців, поліпшення їх харчування та медичного обслуговування, поповнення училищної бібліотеки, пошук нових джерел фінансування. Якщо на якісь значні потреби, як, наприклад: будівництво церкви при Уманському училищі, зібраних з духовенства коштів не вистачало і виділялась дотація з коштів Св. Синоду, то повернення позики упродовж оговореного часу теж лягало на плечі окружного духовенства.

Таким чином, на території Київської єпархії функціонувало п'ять духовних училищ – Києво-Подільське, Києво-Софійське, Уманське, Черкаське, Богуславське і відповідно до них духовенство було об'єднане у п'ять училищних округів. Новим статутом семінарій і духовних училищ 1867 року були розширені права духовенства до обрання керівництва духовних училищ і участі у вирішенні усіх училищних справ. На хвилі реформ 60-х років XIX ст. духовенство сприймало це як розширення демократичних засад в усіх сферах суспільного життя, в т. ч. і у сфері духовної освіти. Але державно-церковне керівництво переслідувало, як показала реальна практика, дещо інші цілі. Поступово проблеми фінансування початкової духовної освіти були перекладені на єпархіальне духовенство, свідченням чому слугують матеріали училищних з'їздів його депутатів. Окрім того через затвердження програм з'їздів та затвердження протоколів їх засідань встановлювався контроль за збором та витратою коштів на училищні потреби. Тобто, при збереженні видимої колегіальності і безпосередньої участі духовенства в освіті своїх дітей, ця ланка духовної освіти підлягала контролю і керівництву.

Подальше вивчення досвіду розширення колегіальності у вирішенні освітянських проблем духовного відомства у зазначених хронологічних межах зумовлює необхідність комплексного дослідження протоколів училищних з'їздів, які є надзвичайно інформативним джерелом як до історії духовних училищ Київської єпархії, так і історії освіти загалом.

Джерела та література

1. Кузнець Т.В. Православне духовенство Уманщини XIX – початку XX століття: Монографія. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2006, – 607 с.
2. Об 1% сборе // Киевские епархиальные ведомости (далі –КЕВ).– 1876.– Отдел второй.- № 13.– С. 166-169.
3. По поводу нового устава духовных семинарий и училищ// КЕВ.– 1867. Отдел второй.-№ 18.– С. 565-572
4. По поводу училищных съездов духовенства Киевской епархии // КЕВ.– Отд. второй.- № 12.– С. 28-38.
5. Один из предметов подлежащих обсуждению училищных съездов // КЕВ.– Отд. второй.- № 10.– С. 393-403.
6. ЦДІАК України, ф.127, о.1023, спр. 268, арк.1-2
7. ЦДІАК України, ф.127, о.1023, спр. 307, арк.1-60
8. ЦДІАК України, ф.127, о.853, спр. 273, арк.1-25
9. ЦДІАК України, ф.127, о.857, спр. 295, арк.1-23
10. ЦДІАК України, ф.127, о.859, спр. 303, арк.1-9
11. ЦДІАК України, ф.127, о.860, спр. 379, арк.1-5
12. ЦДІАК України, ф.127, о.863, спр. 361, арк.1-31
13. ЦДІАК України, ф.127, о.857, спр. 295, арк.1-5
14. ЦДІАК України, ф.127, о.857, спр. 295, арк.1-9
15. ЦДІАК України, ф.127, о.868, спр. 456, арк.1-7